

VÝZNAM PRÁVNICKÉ ERUDICE PRO PRÁCI V ARCHIVU

Jarmila Veselá

Dnes je archivnictví všeobecně věnována mimořádná péče, protože archivalie mají cenu nejen kulturně historickou, nýbrž jsou i cenným pramenem pro zjišťování skutečností, významných pro dnešní práci v různých úsecích výzkumné i hospodářské činnosti, na př. v hornictví, lesnictví, stavebnictví (zvl. při stavební obnově historických městských jader), ve vinařství atd. Aby archivy mohly sloužit jak kulturně historickým účelům, tak aktuálním potřebám hospodářským a politickým, je třeba prohlubovat metody archivní práce.

Popudem k napsání této úvahy byla mi skutečnost, že je často nedoceňována znalost práva i právních dějin a právnické erudice při využívání a vytěžování archivních pramenů i při archivní práci, t. j. pořádání, zpracovávání a zpřístupňování tohoto materiálu. Někdy i právník pracující v archivu má sklon svou odbornou právnickou erudici podceňovat. Poznává však posléze, že právnická erudice je mu pro práci v archivu cenným pracovním vodítkem.

Závažnost znalosti právních předpisů pro jakoukoliv pracovní činnost související s archivem měla by vysvítat již ze samého pojmu archivu, podle u nás všeobecně uznávané Vojtíškovy definice.¹ Podstatným předpokladem účelné a ekonomické práce v archivu a pro archiv je znalost právních předpisů, obsahujících údaje o rozsahu a obsahu kompetence úřadu, z jehož činnosti vzešel archivní fond.

Thematem našich úvah je význam znalostí právních norem pro práci v archivu a pro archiv, t. j. I.) pro vytěžování historických skutečností z archivního materiálu a pro II.) pořádání, zpracovávání a zpřístupňování archivního materiálu.

Pokusím se nyní přesně formulovat a systematicky analysovat problém, o který jde.

¹ Vojtíšek — Volf, Zásady pořádání městských archivů. Archivní příručka, Sborník přednášek o archivní praxi, Praha 1948, str. 183. Srov. nejnovější Z. Fiala, Pojem archivu, Archivní časopis 1951 str. 103: »Dnes rozumíme pod slovem archiv soubor písemností a památek povahy příbuzné..., který vznikl z organické činnosti úřadu nebo orgánu, dále z provozu agendy podniku, z činnosti spolku nebo ústavu atd. a po provedení skartačního řízení... je uchován v původním pořádku pro potřeby historické vědy, politické, hospodářské a výzkumné účely.«

Těžení zpráv o jakýchkoliv historických skutečnostech z archivního materiálu může se díti jednak pro účely dějin určitých jevů (společenských, technických), které sledují, popisují, zkoumají a vysvětlují souvislosti a příčiny těchto jevů, jednak pro účely jiného vědního oboru nebo pro účely praktické. Jde tu o dílčí problém erudice potřebné pro zjišťování historických skutečností vůbec, jež vyžaduje různou erudici *a)* podle pramene zjišťování, *b)* podle zkoumaného předmětu a *c)* podle doby, z níž se skutečnosti zjišťují. Tato kriteria se prolínají.

Pokud jsou pramenem zjišťování archivy, je třeba lišiti, jde-li o archivy úřední, podnikové nebo soukromé, resp. zda-li jde o archivní fond, pocházející z činnosti úřadu, podniku nebo někoho jiného. K tomu, abychom pronikli do agendy úřadu, z jehož činnosti fond vzešel, je zajisté třeba jiných znalostí, než k proniknutí do agendy podniku. Omezujeme thema svých úvah na problém erudice potřebné pro vytěžení písemného materiálu archivů resp. fondů úředních.

Pokud jde o vlastní předmět zjišťování, chápe se jen v některých vědních oborech význam toho, že jak zjišťování, tak hledání souvislostí historických skutečností vyžaduje speciální znalosti materie, o kterou jde, na př. na poli dějin výtvarného umění, dějin hudby, dějin práva, kde vedle erudice historické je požadována speciální erudice vědních oborů, zabývajících se tím kterým předmětem. Při zjišťování historických skutečností je však vždy třeba určitých znalostí souvisících s předmětem zjišťování (lesnictví, rybníkářství, hornictví atd.), a to nejen pro hodnocení skutečností, nýbrž i pro vlastní zjišťování z archivního materiálu; zde je třeba i znalostí příslušné odborné terminologie.

Podle časového údobí, z něhož historické skutečnosti zjišťujeme, bude se lišit stupeň významnosti erudice historické a právnické. Význam historického školení je větší, jde-li o materiál starší, kde významnou úlohu hrají odborné znalosti a praxe, zvláště z paleografie. Při práci s novodobým materiálem — a v dnešní době je právě tento materiál, jak se stanoviska historického zpracovávání hospodářských a sociálních problémů, tak se stanoviska praktických hospodářských a výzkumných potřeb ve většině případů významnější než materiál starý — má větší význam erudice právnická. Souvisí to s vývojem vyhranění kompetence úřadů, se stoupajícím významem a počtem právních předpisů, s písemným zachycováním všeobecných norem a jejich publikováním. Pomocné² nauky historické jsou jednostranně zaměřovány na starší období (tak paleografie), jednak se jejich význam omezuje na starší dobu (heraldika)³. Čím blíže k novější

² K výrazu »pomocné« nauky historické srov. Vojtíšek, O vývoji metody diplomatické a jejích potřebách, Sborník historický II., Praha 1954, str. 35.

³ Srovnej nejnověji D. Hlaváček, Pomocné vědy historické na X. hist. kongresu v Římě 1955, Archivní časopis 1956, str. 34, který uvádí (tamže str. 40), že se otázkou

době, tím jsou postradatelnější pro těžení z archivů t. zv. pomocné nauky historické tak, jak jsou dnes tradovány, a tím významnější jsou právní předpisy o organizaci a kompetenci úřadů a právníká erudice. Jistě nikdo nebude mít pochybnosti — volme krajní případ — že, jde-li o zjišťování skutečností ze současného spisového materiálu úřadů, je pro tuto činnost kompetentní právník.

Právník obvykle nemá znalosti z paleografie a diplomatiky a z ostatních t. zv. pomocných nauk historických; má však znalosti a vědomosti o činnosti úřadů, o problémech organizace a kompetence úřadů. Pro dobu nejstarší, kdy nelze mluvit o úřadu v dnešním slova smyslu, tyto jeho znalosti mají menší význam; pro novější dobu jsou však svrchovaně důležité a významné.

Víme-li, který úřad byl věcně a místně příslušný pro rozhodování o určité věci, víme eo ipso, v kterém archivním fondu se má a může určitý spisový materiál hledat. Studium právních předpisů nám ukáže, jednak od které doby byly, resp. měly býti určité skutečnosti úřady zachycovány, kde a jak byly tyto skutečnosti zachycovány (na př. v úředních knihách, ve zprávách předkládaných vyšší instanci), zda byly zprávy vyhotovovány dvojmo a jeden exemplář ponecháván v té či oné instanci, komu a jakým způsobem byly předkládány, prostřednictvím které instance vyšší a s jakými přílohami.

Je samozřejmé, že tím ještě nevíme, že v určitém fondu opravdu najdeme ten který materiál. Víme však, že jej tam můžeme, resp. nemůžeme nalézt; ovšem za předpokladu, že byl při pořádání archivního fondu dodržen provenienční princip.

Znalost právních předpisů je důležitá nejen pro určení časové a věcné kompetence (od kdy do kdy a u kterého úřadu a tedy v kterém fondu a pro kterou dobu v něm mohu určité skutečnosti v archivním materiálu hledat), nýbrž i pro určení kompetence místní, tedy i k zodpovězení otázky, v které signatuře, jde-li o fondy téže instance v několika místech, můžeme materiál týkající se určitého místa nalézt.

Ukažme si to na příkladech. Volím příklady z hornictví, oboru to pro dnešní zkoumání zvláště důležitého a aktuálního. Budeme hledat na př. montánní materiál o Stříbře. Ve Státním ústředním archivu ve fondu t. zv.

novověké paleografie všeobecně v novější době zabýval vlastně jen K. Pívec v článku »Paläographie des Mittelalters-Handschriftenkunde der Neuzeit?« v díle Festschrift zu Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus, Hof und Staatsarchivs, Vídeň 1949, str. 225—236.

Při diskusi konané o pomocných vědách historických v Brně 25. IX. 1953 (Archivní časopis 1954, str. 227 a n.: Nové pojetí pomocných věd historických) byla uznána za nesprávnou přílišná specialisace absolventů pomocných věd historických na nejstarší období našich dějin (str. 228). »Požadavek, aby pomocné vědy historické zaměřily svou pozornost rovnoměrně na všechna období našich dějin byl shledán za správný a zejména s hlediska archivářů, neboť archivy konkrétně pocítují při své každodenní práci nedostatky, které byly způsobeny tím, že pomocné vědy historické se nezabývají novějším a nejnovějším údobím našich dějin a že v tomto směru nebyla prováděna výchova dorostu.«

starých montán, který zahrnuje především materiál úřadu nejvyššího mincmistra a jím převzatý materiál komorní, je sice zvláštní signatura pro Stříbro, obsahující montánní materiál týkající se této lokality, neobsahuje však konsultační protokoly, kde je nejdůležitější materiál o provozu dolování. Protože Stříbro nemělo v 18. stol. vlastní horní úřad a spadalo pod horní úřad slavkovský, musíme ve slavkovské signatuře fondu starých montán hledat v konsultačních protokolech i materiál pro Stříbro. Obdobně je tomu i pokud jde o celou řadu dalších lokalit. Budeme-li hledat na př. materiál o Hrobu, najdeme v signatuře fondu MM pro Horu sv. Kateřiny v konsultačních protokolech materiál pro dobu, kdy Hrob spadal do kompetence horního úřadu v Hoře sv. Kateřiny. Naopak zase pro jiný časový úsek, je materiál pro Horu sv. Kateřiny v signatuře pro Hrob, kdy Hora sv. Kateřiny spadala pod kompetenci horního úřadu v Hrobu.

Předpisy je stanoveno, které přílohy a od které doby se přikládaly ke konsultačním protokolům. Cenným doplňkem mapového materiálu jsou přílohy obsahující údaje o měřických tazích (Zug-Zettel). Víme-li, kterým nařízením bylo předepsáno, aby byly jako přílohy ke konsultačním protokolům přikládány, víme od které doby je můžeme v archivním materiálu jako přílohu konsultačních protokolů nalézt.

Jaký význam mají pro těžení z archivů zemědělských instrukce pro vrchnostenské úředníky, tedy právní předpisy, vyplývá z práce V. Černého.⁴

Pro některý materiál bude význam právních předpisů větší, jindy menší. V oboru horního podnikání na př. je jistě význam právních předpisů nepoměrně větší než v jiných úsecích hospodářského dění, protože stát, jako nositel horního regálu, měl svrchovaný zájem na výši urbury a tím i na prosperitě dolování, což vedlo i k vyšší jeho ingerenci na tomto úseku a k větší hustotě právních předpisů. V každém případě, i když jde o materiál, kde ingerence státu byla menší, je rozsah i obsah kompetence dán právními předpisy, které upravovaly i provozní úsek tvořící agendu úřadu.

Musíme ovšem počítat s určitou divergencí mezi právem obsaženým v starých normách a právem aplikovaným, tedy mezi právními předpisy a právními akty tvořícími archivní materiál. Tato divergence bývá větší v starší době než v době novější. Na druhé straně však právě právní předpisy pro starší dobu jsou méně všeobecné, konkrétnější a bližší soudobým potřebám právní praxe. Jejich časová platnost je mnohdy vázána na osobu nositele úřadu. Tak na př. změny, které se jeví v instrukcích pro nejvyššího mincmistra, nám dovolují usuzovat na to, co právě pro určitý časový úsek může archivní materiál obsahovat. Hledali bychom na př. visitační protokoly. Z právních předpisů, z uvedených instrukcí, vidíme, že se konaly, respektive že se měly konat v různých dobách v různých intervalech, a že tedy pro určitý časový úsek bude archivní materiál obsahovat visitační

⁴ Václav Č e r n ý, Hospodářské instrukce, Praha 1930.

protokoly pololetně, jindy ročně a pod. Divergence mezi právním předpisem a právní normou bude tu v tom, že nejvyšší mincmistr tento úkol pro určitý důlní úsek případně nesplnil. Tato divergence souvisí pro starší dobu s tím, že často není formálních sankcí na nesplnění předpisů.

Znalost právních předpisů usnadňuje orientaci a hledání v archivním materiálu.

Nutnost této znalosti je prakticky pocíťována. Při jednání subkomise pro dějiny hornictví při ČSAV v březnu 1956, kterého se zúčastnili i zástupci resortů, pro něž průzkum spisového materiálu montánního je důležitou složkou při výzkumu nerostných zdrojů, byl jako pracovní pomůcka archivního průzkumu uveden přehled vývoje organizace a kompetence horních úřadů.

V montánním materiálu je význam znalostí právních předpisů větší než v jiném materiálu, protože jde o materii dříve a podrobněji upravovanou právními předpisy z důvodů, o nichž jsme již dříve mluvili. Zde došlo velmi záhy ke kodifikaci a později byly opětovně vydávány horní řády, všeobecné to předpisy pro určité oblasti.

Pokud jde o montánní materiál, jsou staré právní normy publikovány.⁵ Systematické zpracování nejstarších dějin horního práva obsahuje pro oblast práva jihlavského dílo Zychovo,⁶ pro oblast práva jáchymovského práce Weizsäckerova.⁷ Novodobé předpisy montánní, zvláště předpisy 17. a 18. stol. teprve čekají na zpracování.

Zpracování pro účely archivní práce musí se však díti jinak než zpracování pro účely dogmatické nebo právně historické. Musí se klásti důraz na vyčerpávající, stručné, ale přesné zachycení skutečné agendy úřadu, jak vyplývá z právních předpisů, a o přesné stanovení kompetencí věcných, funkčních i místních. Takové zpracování je věcí právníka, t. j. osoby mající právníckou erudici a praxi.

Tato erudice dává předpoklady pro formulování kompetence starého úřadu na podkladě starých předpisů. Dává i předpoklad pro orientaci po právních předpisech, pro orientaci ve sbírkách zákonů. Dává také předpoklady pro znalost fungování úřadů a pod. Známe-li na př. z úřední praxe, že u úřadů, kde je systém referentů, je v t. zv. referátníku nejen zdůvodnění úředního opatření či rozhodnutí, nýbrž i výtah ze spisů, které byly podkladem, víme, že referátník bude obsahovat i údaje z příloh, které byly vráceny do nižší instance. Máme-li s úspěchem hledat v archivním materiálu, musíme mít znalosti z úřední agendy. Že význam znalostí úřední agendy roste s léty blížícími se současnosti, není třeba zvláště vysvětlovati.

Znalost organizace a kompetence úřadů je tedy ukazatelem pro hledání v archivním materiálu.

⁵ F. A. Schmidt, Chronologisch-systematische Sammlung der Berggesetze der Oest. Monarchie, Wien, 1832—1834, 13. sv.

⁶ Zycha A., Das böhmische Bergrecht des Mittelalters auf Grundlage des Bergrechts von Iglau, 2 sv., Berlin, 1900.

⁷ Weizsäcker W., Sächsisches Bergrecht in Böhmen, Liberec, 1929.

II.

Tato znalost má však význam i pro vlastní archivní praxi, t. j. pro pořádání, zpracovávání a zpřístupňování archivního materiálu.

Význam znalostí právních dějin pro archivní práci se theoreticky celkem uznává. Tak v publikačním programu Sborníku ministerstva vnitra, k jehož vydávání přikročil archiv v roce 1926, byla mezi pěti body programu zvláště vytčena na druhém místě pojednání o dějinách státních úřadů zemí koruny české. Podle pracovního programu archivu měly práce uveřejňované ve Sborníku předcházet rozsáhlým zpřístupňovacím pracím, katalogisačním i inventarisačním, jež předpokládají kritické a všestranné prozkoumání vzniku, významu a dějin úřadů těch fondů, které vznikly z jejich činnosti.⁸ Ovšem v XIII. rozsáhlých svazcích tohoto Sborníku, které vyšly, je tomuto tematiku věnováno jen několik prací.⁹ Řada prací tohoto zaměření vyšla však jinde.¹⁰

Je škoda, že pozornost v tomto směru nebyla rovnoměrně rozdělena na všechny důležitější fondy archivu. A k splnění úkolu popsat dějiny úřadů, z jejichž činnosti fondy vzešly, pro vlastní archivní práce bylo by postačilo stručné a přehledné popsání.

Znalost vývoje instituce, z jejíž činnosti fond vzešel, jako předpoklad zdárné práce archiváře respektujícího provenienční princip, je výslovně zdůrazněna u Vojtíška—Volfa.¹¹

Nutnost znalosti práva a právních dějin se pociťuje i pro výuku archivářů. V učební osnově bývalé Archivní školy byly ihned při jejím založení přednášky z oboru práva.¹²

Archivní příručka z roku 1948, uspořádaná Volfem a Haasem obsahuje

⁸ Cit. podle Kollman, Dějiny archivu, Průvodce po ústředním archivu AMV, Praha 1952, str. 29.

⁹ Tak podrobná práce Pešáková o dějinách král. české komory od roku 1527, v III. sv. Sborníku, práce téhož autora o Protokolech ČDK od počátku XVI. stol. do Bílé hory, v II. sv., Roubíková práce o Počátcích policejního ředitelství v Praze, v I. sv., od téhož autora »K vývoji poštovníctví v Čechách v 16. až 18. stol.«, v X. sv., »Ke vzniku správního rozdělení Čech z roku 1850«, v XI. sv., o »Vývoji správního rozdělení Čech v letech 1850—1868«, ve sv. XII., kde ovšem, jak uvádí i Mendl v referátě o publikacích Sborníku (Časopis archivní školy, XV.—XVI., str. 245) je těžištěm autorova zájmu, oproti starší práci Riegrově o krajském zřízení, zaměřené na problémy správní organizace, v problémech historicko-geografických.

¹⁰ Tak na př. ve Zprávách českého zemského archivu, ve sv. V, 1915, Flieder, »Zemský výbor v království českém« (1714—1783), ve sv. VII/1931 Bedřich Jenšovský, »Patrimoniální archiv nejv. purkrabství pražského«, kde před popis jednotlivých oddělení archivu statků nejvyššího purkrabství je předaslán stručný přehled dějin úřadu nejvyššího purkrabství pražského, zvláště i jeho kompetence; ve sv. VIII. (1939) Miloslav Volf, »Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí«, ve sv. IX. (1946) Antonín Haas, »Česká královská kancelář za Jindřicha Korutanského.« — Nebo na př. v Časopise archivní školy roč. I. (1923) Karel Kazbunda, »Organisace a archiv nejvyššího policejního úřadu a ministerstva policie (1852—1867).«

¹¹ V článku cit. v pozn. 1.

¹² V učební osnově archivní školy z r. 1921 byly tyto právníké předměty: v II. roč. Základní pojmy právní a hlavní prameny práva římského a kanonického — 2 hod., v III. roč. Dějiny veřejné správy v zemích československých — 6 hod. a Dějiny práva v zemích českých se zvláštním zřetelem k dějinám práva německého — 2 hod. (Časopis

vedle přednášek z vlastní nauky archivní (pořádání, skartace, konzervace materiálu) a přednášek z oboru pomocných nauk historických i přednášky z oboru dějin správy. Při diskusi konané o pomocných vědách historických v Brně dne 25. IX. 1953¹³ bylo zdůrazněno, že je prvořadým zájmem archivářů, aby pomocné vědy historické více přihlížely k osvětlování správního vývoje, a to nejen pokud jde o všeobecnou správu, ale i o jednotlivé obory správy. Podobně byla i na celostátní poradě vedoucích státních archivů v Praze z konce roku 1955¹⁴ mezi lektorskými tematy, na nichž má zájem archivní správa s hlediska archivní výuky, zdůrazněna i témata z dějin správy.

Nedostatek je v tom, že se vesměs mluví o »dějinách správy« a přihlíží se více k okolnostem a důvodům vzniku a zániku úřadu, místo k znalostem právních předpisů o obsahu a rozsahu kompetence úřadu. A ani postulát znalosti organizace a kompetence úřadu se nedomýšlí do všech důsledků. Nestačí znáti časové rozmezí činnosti úřadu, všeobecné předpisy o jeho kompetenci, nýbrž i nesčíslnou řadu hmotně právních ustanovení, která dávala této činnosti náplň.

V klasickém díle holandských archivářů¹⁵ se význam znalostí organizace a vývoje úřadu pro vlastní archivní práci sice neformuluje výslovně, ale znalost se předpokládá jako samozřejmá. Mluví se o ní jen na okraji, když se klade postulát, aby byly sdělovány poznámky o organizaci a vývoji úřadu pro badatelské potřeby.¹⁶

Jako pracovní předpoklad je tato znalost výslovně formulována u Miťajeva¹⁷. Podle Šambergera¹⁸ se v sovětském archivnictví »věnuje značná pozornost dějinám správy. Ještě dříve než je přistoupeno k pořádání a zpracování určitého archivního fondu, je považováno za samozřejmé, že fond bude prozkoumán ve vztahu k úřadu nebo orgánu, z jehož činnosti vzešel« a »protože většina dokumentů tvořících státní archivní fond vznikla především z činnosti různých státních úřadů, organizací a institucí, je proto považována velmi dobrá znalost dějin státní správy za nezbytnou podmínku úspěšné archivní práce.«

archivní školy, I., 1923, str. 175). Podle studijní osnovy z r. 1934 byla přednáška z dějin práva v zemích českých přesunuta do roč. II. a přednáška z dějin správy v III. roč. omezena na novověk a počet hodin byl 4. (Časopis archivní školy, XII, 1936, str. 171). Dnešní stav je, pokud jde o vyučování právním dějinám, zcela neuspokojivý.

¹³ Archivní časopis, 1954, str. 227.

¹⁴ Archivní časopis 1956, str. 44.

¹⁵ Muller, Feith, Fruin — Kaiser, Anleitung zum Orden und Beschreibung von Archiven, Leipzig-Groningen, 1905.

¹⁶ Na str. 89 »Die Erfüllung dieser Forderung bietet dem gewissenhaften Archivar wenig Schwierigkeiten, da derselbe ja doch, wenn er sein Inventar gut einteilen will, das Räderwerk der alten Verwaltung studieren muss, eine Arbeit, die nicht bei jedem Unterteil gründlich zu sein braucht, aber trotzdem öfter in allerlei Einzelheiten sich wird versenken müssen«. Cituji doslovně, poněvadž se mi zdá, že je tu dobře naznačen rozsah potřebných znalostí o organizaci a chodu úřadu.

¹⁷ K. T. Miťajev, Teorijskaja i praktičeskaja archivnaja delo, Moskva 1946. Polský překlad: Teoria i praktyka pracy archiwalnej, Warszawa 1954, zvl. str. 15, 98, 99.

V lidově demokratickém Polsku je značná část archivářských míst dnes obsazována z řad právníků.¹⁹

Může se právem namítnout, že v řadě případů, jde-li o dobu nejstarší, budou předpisy samy zahrnuty v archivním materiálu, a bude tedy třeba materiál případně spořádati, aby se v něm tyto všeobecné předpisy našly. Mnohdy jsou staré právní předpisy zpracovány nebo publikovány, jako na př. při materiálu montánním, jak již bylo dříve řečeno. Když nejsou právní předpisy publikovány ani systematicky zpracovány, je důležité v první řadě v archivním materiálu pátrat po právních normách všeobecnějších, neboť jen na jejich podkladě nabude se přesnějšího obrazu o obsahu fondu. Pro dobu novější, t. j. sub specie našeho problému pro dobu, od kdy jsou právní předpisy publikovány, by mělo býti obeznámení se s příslušnými právními předpisy prvním předpokladem pro archivní práci.

Avšak i pro starší dobu jedině znalost tehdejších právních zvyklostí může vysvětlit vznik a skladbu fondu i osud jednotlivých písemností²⁰ a je nutným předpokladem pro zdar práce archiváře.

Projdeme nyní jednotlivé fáze činnosti archiváře, abychom si ujasnili, jak a kdy má znalost příslušných právních předpisů význam pro jeho práci. Přehlédneme tu v první řadě ke klasickému dílu holandské archivní nauky, shora již citovanému, a probereme si z něho některé problémy, které se staví před archiváře při pořádání a zpracovávání archívalií podle provenienčního principu.²¹ Opřeme se o usnesení a postuláty celostátní porady vedoucích státních archivů z ledna 1955²², a přihlédneme i k požadavkům kladeným na archívy v současné archivní teorii i praxi sovětské.

Prvým stupněm archivářovy činnosti je uspořádání fondového materiálu. Neuspořádané fondy jsou dosud v našich archivech, jednak jako dědictví doby, kdy nebyl věnován čas v první řadě zpřístupnění fondů, jehož prvním předpokladem je spořádání materiálu; jednak v důsledku častého, rychlého a nepřipraveného stěhování archivních fondů. Archivář je dnes často postaven před úkol pořádati neuspořádaný fond. Nejsnažší bude jeho úkol, má-li k dispozici registrurní plán starého úřadu a pomocné knihy a spisy opatřené odpovídajícími značkami, a lze-li při pořádání na podkladě těchto pomůcek uvést fond do původního spisového stavu. Avšak ani tehdy nepůjde o práci čistě mechanického rozhození a seskupení spisů podle původních značek. I když má archivář po ruce registrurní plán a pomocné knihy, bude důležité, aby znal přesně organizaci a kompetenci

¹⁹ Zásady sovětské archivní teorie a praxe. Archivní časopis, 1955, str. 77 a n., zvl. str. 81.

²⁰ Za tuto informaci vděčím členu korespondentu ČSAV prof. Dr. V. Vaněčkovi.

²¹ Skvělý rozbor archívu České koruny pochází od právníka: Rudolf Koss, Archiv koruny české. Dějiny archívu. Z pozůstalosti k tisku upravil Otakar Bauer, 1939.

²² Nemůžeme a nechceme vyčerpat v tomto směru odbornou archivní literaturu. Citujeme jen ukázky z literatury, abychom na nich demonstrovali význam právníkové erudice pro práci archiváře.

²³ Viz referát Šambergerův, Archivní časopis, 1955, str. 1 a n.

úřadu, z jehož činnosti pochází pořádaný fond. Vždyť i k pochopení plného významu a studiu elenchů je třeba znalosti organizace a kompetence příslušného úřadu. Nemáme-li registrurní plán a máme-li jej podle spisových značek rekonstruovat, je znalost organizace a kompetence úřadu naprosto nutná. Je samozřejmé, že se nesmí zaměňovat znalost organizace a kompetence úřadu se znalostí organizace jeho registrurního plánu, pro jehož rekonstrukci je znalost kompetence úřadu jenom vodítkem.

Znalost právních předpisů má na př. význam, má-li se složití rozběhlý konvolut aktů. Půjde tu na př. o posouzení, k jakému aktu patří opisy starých listin. Je sice pravda, že v řadě případů nebude lze určit na př. které opisy starých aktů byly pořízeny pro rozhodnutí konkrétní otázky, ale v mnohém případě to bude záviseti na právním předpise.

Jindy půjde o posouzení, zda a jakou souvislost mají listiny svázané do balíčku. Najde-li na př. archivář svázané akty na prvý pohled spolu nesouvisící, může mu znalost dějin archivu, ale i znalost právních předpisů ukázat, zda tyto akty k sobě patří. Archivář tu často pracuje se znalostí právních norem tak, jak ji čerpá ze zpracovaného materiálu archivního, aniž si při tom uvědomuje, že jde právě o znalosti právní normy.²³

Znalost právních předpisů umožní i správné rozhodnutí o tom, jsou-li na př. součástky aktů odděleny, přípisy kterého úřadu nižší či vyšší instance a v jaké materii patří do spisového materiálu úřadu, z jehož činnosti fond vzešel. Má-li na př. býti tříděn neuspořádaný archivní materiál, kde do spisovny nově vzniklého úřadu přešel nejen spisový materiál zaniklého úřadu, který byl jeho předchůdcem, nýbrž i spisový materiál, fondy různých úřadů, zaniklému úřadu podřízených, může z labyrintů dohadů, k nimž by se neměl archivní pracovník nikdy utíkat, vyvésti jen znalost právních předpisů, určujících kompetenci úřadu nadřízeného a úřadů jemu podřízených. Má-li archivní pracovník rozhodnout, do jaké míry má vytržiti více drobných fondů, musí znáti právní předpisy, z nichž vyplývá kompetence všech příslušných úřadů. Je třeba znalosti právních předpisů k posouzení, jde-li o samostatný úřad, který nutno vyčleniti.²⁴

Uvedu nyní několik postulátů formulovaných holandskými archiváři v cit. díle.²⁵ A zamyslíme-li se nad nimi, musíme si uvědomit, že není

²³ V citovaném holandském díle je na str. 58 uváděn příklad z archivní praxe, kdy účel konvolutu nejrůznějších listin shodujících se jen přibližnou dobou svého vzniku, byl zjištěn podle obdobného konvolutu nařepsaného » Tituli ordinarium exhibiti«, z čehož se poznalo, že jde i ve sporném konvolutu o doklady o majetkoprávních poměrech osob, ucházejících se o vysvěcení na kněze. V citov. díle stojí, že »se ví«, že církev požaduje před vysvěcením na kněze doklady o tom, že osoba je schopna žíti přiměřeně požadavkům svého stavu; ale právě pramen tohoto vědění je znalost právních norem, která se tu prostě předpokládá.

²⁴ Srov. Vojtíšek — Volf, na u. m. str. 187, 183.

²⁵ Nepouštím se do úvah, jak dalece je účelné tyto postuláty přesně dodržovat. Uvedla jsem je jen, abych demonstrovala význam právních znalostí pro plnění takových postulátů.

možné je plnit bez znalostí právních předpisů. Holandskými archiváři je vyjádřena směrnice, že jde-li o komisi vykonávanou jako funkci u určitého úřadu, patří archiv těchto komisí či úředníků do archivu úřadu.²⁶ Jinak je posuzován případ, kdy jde o úředníka či komisi se samostatným archivem.²⁷ Holanďané kladou dále požadavek, aby v inventáři byly odděleny časové úseky podle reorganizace úřadu.²⁸ Požaduje se dále, aby archiv samostatného úřadu byl samostatně spořádán a popsán, i když práva a funkce tohoto úřadu přešly na jiný.²⁹ Jinak se posuzuje případ, kdy jednotlivý úřad prostě nahradil úřad starý a přejímal jeho archiv jako celek, kdy se připouští inventář jednotný.³⁰

Znalost právních předpisů dovoluje jednak rozhodnouti, o který případ stanovený úředními směrnici nebo kladený jako postulát v literatuře pro pořádání archivů v daném případě jde, jednak rozhodnouti konkrétní otázky pořádání. Znalost právních předpisů je tedy nezbytným předpokladem pro úspěšné pořádání archivního materiálu.

Má však význam zvláště pro další stupně činnosti archivářovy, pro popis fondů a thematický katalog, pro inventarisaci a katalogisaci. Víme-li na podkladě právních předpisů, co může — po event. ztrátách a nešetrné skartaci a hledě na divergenci mezi právními normami a právní praxí — zpracovaný fond obsahovati, můžeme při pročitání materiálu, ať již pro účely popisu fondu, inventarisace, katalogisace, rozlišovat podstatné od nepodstatného, základní od náhodného. Práce archivářova je usnadněna, zná-li z předpisů nejen organizaci úřadu, z jehož činnosti fond vzešel, nýbrž i obsah a rozsah jeho kompetence.

Význam této znalosti pro archivní práci vynikne zvláště při pracích na popisech fondů, jako podkladu pro průvodce po archivu. Má-li podati obraz o obsahu a rozsahu fondu a jeho charakteru, nutně musí jíti paralelně s průzkumem fondu, podrobné studium kompetence úřadu na podkladě právních předpisů.

Při poradě vedoucích státních archivů v lednu 1955 se zdůrazňovala pro průvodce po archivu nutnost toho, aby se věnovala pozornost struktuře a působnosti instituce, z níž fond vzešel. Tento postulát se však kladl pro zpracování úvodu k fondu, ne jako pracovní předpoklad pro vlastní popis fondu. Stejně tomu bylo i v cit. holandském díle, kde požadavek stručného popisu dějin a kompetence úřadu byl kladen pro orientaci badatele, aby věděl, který úřad se zabýval otázkou jej zajímající a znal i časový rozsah toho úřadu.³¹

²⁶ Str. 80 cit. spisu.

²⁷ Str. 82 cit. spisu.

²⁸ Str. 75 cit. spisu.

²⁹ Str. 78 cit. spisu.

³⁰ Str. 80 cit. spisu.

³¹ Str. 88 cit. spisu.

Má-li podle sovětské archivní theorie a praxe³² obsahovati charakteristika fondu v průvodci krátkou zprávu o dějinách původce fondu, v níž se uvádí: název původce fondu a změna tohoto názvu, doba zániku tohoto názvu, doba vzniku fondu, doba a příčiny likvidace původce fondu, vyžaduje to znalosti právních předpisů. Mají-li se v nejdůležitější části charakteristiky fondu, v údajích o jeho obsahu,³³ vyjádřiti nejdůležitější, ústřední otázky, které jsou pro materiál fondu charakteristické, není tak možno učinit bez důkladného studia právních předpisů.

Průzkum spisového materiálu, tvořící podklad popisu fondu, může býti úspěšný jedině při znalosti příslušných právních předpisů. Pro tento průzkum má význam právníká erudice a praxe podobně, jak jsme o tom mluvili v I. oddíle těchto úvah.

Popis fondu se zaměřením na průvodce po archivu tvoří podle celostátní porady vedoucích státních archivů z ledna 1955³⁴ druhý stupeň ze čtyř stupňů ve vývoji archivu podle stupně rozpracovanosti. Třetí stupeň tvoří zpracování inventářů a katalogů se zaměřením na zveřejnění inventářů a katalogů z nejvýznamnějších fondů s opatřením příslušných rejstříků.³⁵

Na této poradě bylo v jednotlivých diskusních příspěvcích zdůrazněno,³⁶ že při zpracovávání inventářů a katalogů je třeba tyto zpracovávat tak, aby mohly podat badatelům v prvním případě stručným, v druhém vědeckým vyčerpávajícím způsobem thematický obsah, rozsah a charakter jednotlivého fondu, a že bude nutno opatřit inventáře a katalogy úvodem zabývajícím se správním a kancelářským vývojem příslušného fondu. Zde by bylo třeba zdůraznit opětovně, že právě znalost právních předpisů umožní nejen zpracování takového úvodu, nýbrž i vlastní inventarisaci a katalogisaci. Víme-li, co do kompetence úřadu patří, známe-li předpisy, na nichž spočívá jeho agenda v jednotlivých úsecích, dovedu snáze a lépe určit a popsat stručný obsah jednotlivého úředního aktu, tvořícího archivní jednotku.

Znalost právních předpisů má význam i pro volbu terminologického odlišení jednotlivých aktů úřadu, požadovaného v theorii.³⁷ Je důležitá i pro datování popisované archivní jednotky: v archivní theorii je položen požadavek, že při datování popisovaných archívalií se posuzují jako přílohy ty akty, v opise či v originále, které jsou starší než záležitost projednávaná

³² Š a m b e r g e r, Zásady sovětské archivní theorie a praxe. Archivní časopis 1955, str. 85.

³³ Š a m b e r g e r na u. m. str. 86.

³⁴ Srov. Archivní časopis, 1955, str. 3.

³⁵ K pojmu inventáře a katalogu a katalogisační jednotky viz V o j t í š e k — V o l f na u. m. str. 184 a n. — H r u b ý, Úvod do archivní theorie a praxe, str. 46, 51. Č e c h o v á, K otázce archivní metodiky, Archivní časopis, 1954, str. 6 a n., M i c h a l K u š í k, K problému inventarizace novodobého spisového materiálu, Archivní časopis, 1956, str. 138.

³⁶ Archivní časopis, 1955, str. 5.

³⁷ Srov. cit. holandské dílo, str. 121 a násl.

ve spise (retroacta) a že nebudou mítí vliv na datování spisu.³⁸ Mám-li posouditi, co je předmětem jednání a které součásti spisové jsou přílohou projednávané věci, bude mi zase důležitou pomůckou znalost předpisů o kompetenci úřadu.

Je ovšem jisté, že při inventarisaci a katalogisaci je třeba procházet veškerý materiál a že znalost toho, co fond má a může podle právních předpisů obsahovat, je jen vodítkem a pomůckou pro odlišení a zachycení podstatného. I pro sestavení indexu k inventáři a katalogu je znalost kompetence úřadu vodítkem i korektivem práce.

Jde-li o sestavování t. zv. thematického katalogu, tedy o zpřístupnění fondu zaměřeného k určitému účelu, pevnou oporu pro tuto práci dá jen znalost příslušných právních předpisů.

U thematické katalogisace nebo u thematického přehledu montáních fondů pro účely geologického průzkumu budou závažné všechny spisy obsahující zvl. údaje o staré těžbě, o místě a postupu starého dolování, lokalisaci důlních děl, důvodech zastavení těžby atd. Studium starých právních předpisů mi dovolí nejen určití, v jakém druhu aktového materiálu budou takové údaje obsaženy, nýbrž i ve kterých fondech a ve které době se tento materiál bude vyskytovat, tak jak jsme o tom mluvili při úvaze o vytěžování historických skutečností z archivního materiálu a o významu znalostí právních předpisů pro tuto práci. Archivář zpracovávající thematický katalog nehledá konkrétní údaje jako badatel pracující na určitém tematě, nýbrž sestavuje ukazatel, kde badatelé určitého vědního oboru nebo badatelé sledující praktické cíle, mohou určité historické údaje nalézt. Jeho práce ovšem předpokládá, nemá-li jíti o plýtvání námahy a času, že použije vodítka daného právními předpisy.

I archivář dávající poradu badateli o materiálu fondu jemu svěřeného potřebuje nutně znalosti právních předpisů. Platí tu vše, co bylo řečeno o významu znalosti právních předpisů pro vytěžování skutečností z archivního materiálu v I. oddíle této úvahy.

A netřeba zapomenouti na důležitou funkci archivářů při skartaci nejnovějšího materiálu, kde znalosti o organizaci a kompetenci příslušného úřadu jsou nezbytným předpokladem pracovním. Nedostatek pochopení pro význam spisového materiálu jako podkladu pro studium právního vývoje může vésti k nešetrné skartaci.

Československý archivář má mítí znalosti o základních právních pojmech, na př. zvl. z práva římského a kanonického, praktické znalosti o fungování úřadů a soudů, znalosti o úřední agendě, o organizaci a kompetenci úřadů. Má znáti československé právní dějiny. Má znáti jak české zemské právo, tak práva zvláštní, zejména právo městské, horní a církevní. Má znáti organizační a kompetenční vývoj jednotlivých úřadů. Znalosti právního vývoje

³⁸ Srov. cit. holandské dílo, str. 67.

se nesmí omezovati na dobu starší, nýbrž sahati až do doby nejnovější. Je třeba znáti skladbu práva v jeho vývoji, aby si pracovník v archivu dovedl určit, do kterého úseku práva té které doby spadá konkrétní materiál. Archivní pracovník musí věděti, kde a jak nalezne v úvahu přicházející právní předpisy, a to jak pro dobu starší, tak pro dobu nejnovější. Musí znáti literární prameny, z nichž může čerpati poučení i publikační sbírky a musí se uměti v nich orientovat. Časový a věcný rozsah potřebných znalostí bude v praxi dán obsahem i časovým rozsahem konkrétních fondů.

Ze všeho, co bylo řečeno, vyplývá, že v archivní práci je nutná a účelná kombinace method čistě archivních s pracovními methodami na podkladě právních znalostí, a že je prakticky ideální kolektivní spolupráce odborníků obou vědních oborů, právníků a historiků.

Tato úvaha by chtěla dáti podnět k diskusi mezi archiváři s výlučně historickým školením a právníky, kteří jsou jakkoliv pracovně zapojeni v souvislosti s archivy. Domnívám se, že taková věcná diskuse povede k požadavku historické i právní erudice pro práci archivní nebo k požadavku kolektivní spolupráce osob s těmito erudicemi.